

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE MORFOLOJİK DEĞİŞİM: ULUIRMAK MAHALLESİ ÖRNEĞİ

29

Ali ŞAHİN¹, Semra ARSLAN SELÇUK²

¹KTO Karatay Üniversitesi, Mimarlık Bölümü,
ali.sahin@karatay.edu.tr

²Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü,
semraarslanselcuk@gmail.com

ÖZET

Kentsel dönüşüm kavramı II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan bir süreç içerisinde gelişerek, günümüze gelmiş ve mekânsal gelişim stratejisi olarak kullanılan bir süreci ifade etmektedir. Kentlerin gelişiminde önemli bir yeri olan kentsel dönüşüm uygulamaları; kentin fiziksel, ekonomik ve sosyal yapısını da etkilemektedir. Bu noktada yapılan uygulamaların ve sonuçlarının değerlendirilmesi, önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında 2017 yılında tamamen yıkılarak yeniden planlanan ve kentsel dokusu köklü bir biçimde değişime uğrayan Uluirmak Mahallesi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Uluirmak Mahallesinde yapımı devam eden kentsel dönüşüm projesi kentsel morfoloji bağlamında ele alınarak irdelenmiştir. Kentsel morfoloji, kentlerin fiziksel yapısındaki oluşum ve değişim süreçlerini sosyal ve kültürel yapıyı anlamayarak yorumlamaya imkân veren yaklaşımlar ve analiz yöntemleri barındırmaktadır. Tarihsel coğrafi yaklaşımında sıklıkla kullanılan kent planı analizi ile sokak, parsel ve yapı dokusundaki değişim analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında yararlanılan diğer bir analiz yöntemi ise konfigürasyonel yaklaşımı oluşturan mekân dizimi analizleridir. Mekân dizimi analizleri ile sokak dokusundaki değişimin incelenen alandaki hareketliliği ne ölçüde etkilediği analiz edilmiştir. Kentsel dönüşüm projesi ile ana akslar korunmuş ancak küçük parsellerden ve bu parsellerde bulunan az katlı bahçeli konutlardan oluşan kentsel dokunun yerine büyük yapı adaları ve yüksek katlı kapalı sitelerden oluşan bir kentsel doku planlanmıştır. Mekân dizimi analizleri için oluşturulan aks haritaları incelendiğinde aks sayısının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan bütünleşme ölçümlerinde bölgenin önemli bir aksı olan Karaman Caddesinin bütünleşme değerinin arttığı görülmektedir. Bütünleşme değerinin artması iyi bir sonuç olarak düşünülse bile, kapalı siteler erişimin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yapılan analizler kentsel dönüşüm projesinin kentsel dokuyu geçmişten kopuk bir şekilde köklü bir biçimde değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu değişim sadece fiziksel yapıyı değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda sosyal yapının da değişimine neden olabilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel dönüşüm, kentsel morfoloji, mekân dizimi, tarihsel coğrafi yaklaşım, Ulurmak Mahallesi*

1. GİRİŞ

Kentsel dönüşüm birçok aktörün dahil olduğu ve sonucunda ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziksel yapıda değişimlere sebep olabilen karmaşık bir süreçtir (Smith, 2012). Günümüzde kentsel dönüşüm projelerinin, kentlerin değişimindeki ve gelişimindeki rolü büyüktür. Bu durumun ortaya çıkmasında kentsel dönüşümün bir kentleşme politikası olarak benimsenmesiyle ilgilidir (Riera Pérez, Laprise, ve Rey, 2018; Şahin ve Selçuk, 2024; Zheng, Shen, ve Wang, 2014). Kent nüfusunun kırsal nüfusu geçmesi sebebiyle kentleşme ihtiyacı ortaya çıkmakta ve bu ihtiyacın çözümlerinden birisi olarak kentsel dönüşüm politikaları tercih edilmektedir (Wang, Zhao, Gao, ve Gao, 2021). Hızlı nüfus artışıyla ortaya çıkan kentleşme ihtiyacı, yeni yerleşim alanlarının geliştirilmesi ve çöküntü alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projeleri gibi stratejilerle çözülmeye çalışılmaktadır.

Kentsel dönüşüm kavramı Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kentleşme sorunları ile II. Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğrayan kentlerin yeniden inşa edilmesine olan ihtiyacın etkisiyle ortaya çıkmıştır (Couch, Sykes, ve Börstinghaus, 2011; Roberts, 2008). Kavramın gelişimi ve uygulama biçimi zamana göre değişiklik göstermiştir. 1950 yıllarda çöküntü bölgelerinin temizlenmesi ve yeniden inşa edilmesi (slum clearance) uygulanırken, 1960'larda bu politikalardan kaynaklanan memnuniyetsizlik sonucunda daha katılımcı bir politika sergilenirken 1970'lerde ise kent merkezlerindeki uygulamalar öne çıkmaktadır. 1970'li yıllar aynı zamanda kentsel dönüşümün ekonomik, sosyal ve fiziksel politikaları arasında daha fazla koordinasyon çabaları görülmektedir. 1980'lerde büyük kalkınma ve yeniden geliştirme projelerinde merkezi hükümetin özel sektörle ortaklık kurmasına imkân veren politikalar öne çıkmaktadır. 1990'larda ise daha kapsamlı ve sürdürülebilir kalkınma odaklı bir yaklaşımın geliştiği görülmektedir (Roberts, 2008).

Ülkemizde kentsel dönüşüm afet riski taşıyan yapıların ve bölgelerin fiziksel durumunun iyileştirilmesi için kullanılan önemli bir araç durumundadır. 1999 yılında yaşanan depremden sonra kentsel dönüşüm bir strateji olarak uygulanmaya başlanmış ve gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile yerel yönetimlere sif ve koruma alanları da dahil olacak şekilde kentsel yenileme uygulama yetkisi verilmiştir. Türkiye'deki kentsel dönüşüm hareketliliği 2011 yılında gerçekleşen Van Depremi sonrasında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşmesi Hakkında Kanun ile hızlanmıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren bu kanun ile afet dirençli kentler oluşturmak amaçlanmıştır (Çelikbilek ve Öztürk, 2017). 6306 sayılı kanun riskli alan ilan edilmesi suretiyle bölgesel dönüşümlere imkân verdiği gibi aynı zamanda yapı bazlı dönüşümlere de olanak vermektedir.

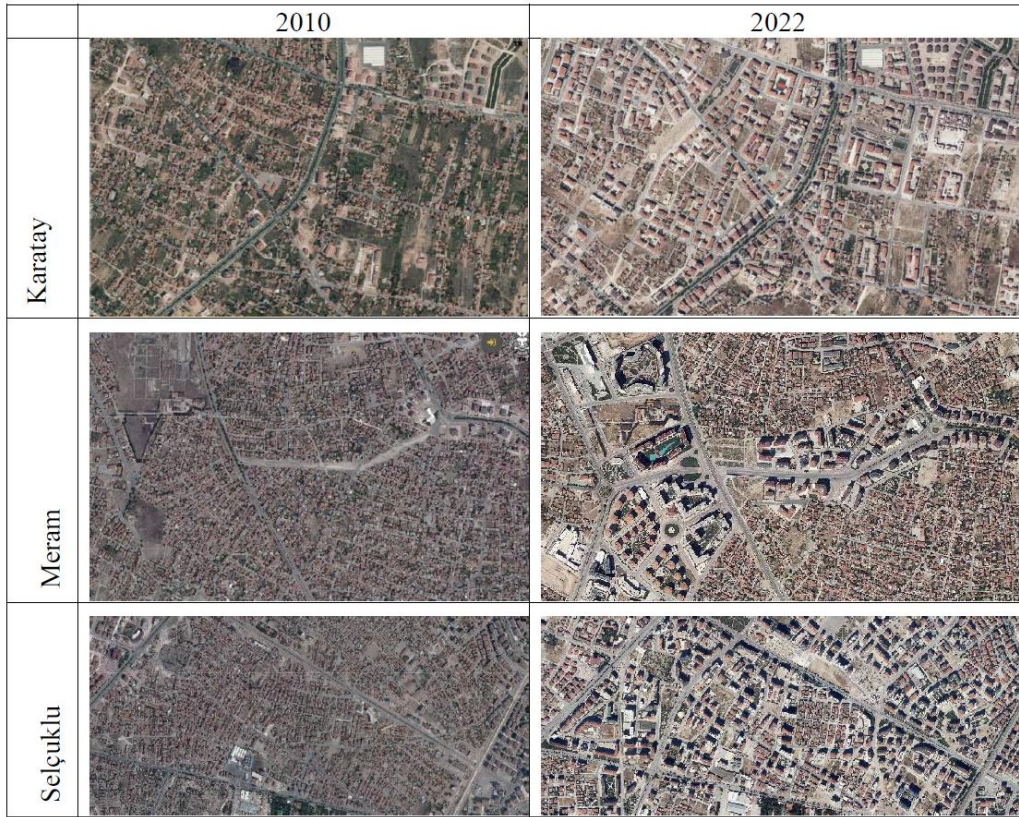
Kentsel dönüşüm, kentsel alanların çok yönlü sorunlarını çözmek ve gelişmemiş bölgelerin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarını iyileştirilmesine yönelik kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylemler olarak tanımlanmaktadır (Akkar Ercan, 2011). Tanımda bahsedilen eylemler genel olarak kentin fiziksel yapısına müdahale edilerek yapılmakta ve kentsel formun dönüşümüyle sonuçlanmaktadır. Fiziksel

yapıdaki değişim beraberinde sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyı da etkilemektedir. Çalışma kapsamında kentsel formdaki değişime odaklanılmış ve bu değişim kentsel morfoloji yaklaşımları ile irdelenmiştir.

Çalışma kapsamında 6306 sayılı kanun kapsamında riskli alan ilan edildikten sonra tamamen yıkılan, ancak sadece belirli bir bölgesinin inşaat süreci tamamlanan ve büyük bir kısmı halen boş kalan Uluirmak Mahallesi kentsel dönüşüm alanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Konya genelinde yapılan kentsel dönüşüm projelerinde de benzer bir yaklaşımın sergilenmesi ve kentsel dokunun hem çeperlerde hem de tarihi kent merkezinde köklü bir biçimde değişimiyle sonuçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında “kentsel dönüşüm uygulamaları kent morfolojisini köklü bir biçimde değiştirmektedir” hipotezinden yola çıkılarak, bu değişim kent planı analizi ve mekân dizimi analizlerinden faydalanılarak incelenmiştir.

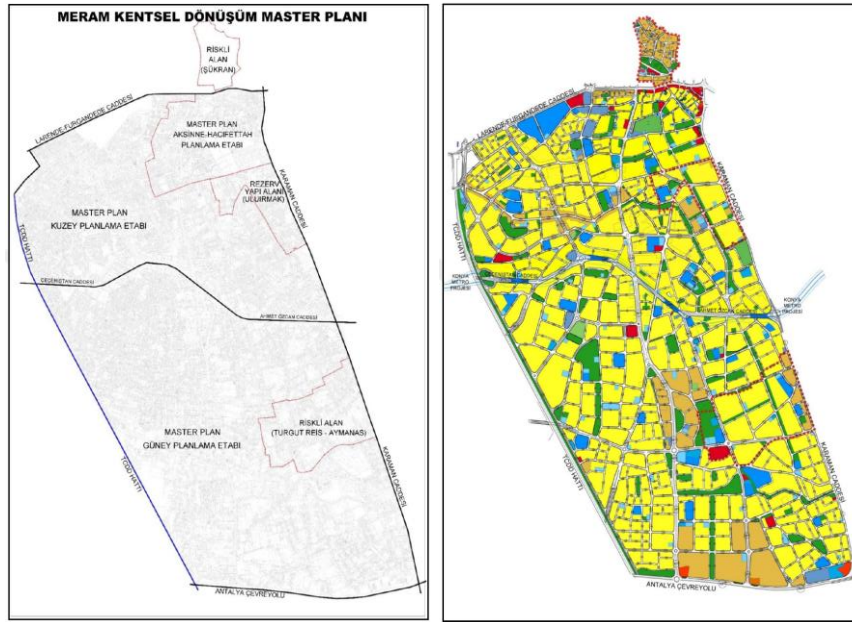
2. MATERYAL METOT

Konya kenti son yıllarda hızlı bir şekilde kentsel formu değişim gösteren kentlerden bir tanesidir. Kentsel dönüşüm uygulamaları ve planlama faaliyetleriyle, bu değişim 2010 yılı sonrasında hızlanmış, yapı tipolojisi, ada parsel yapısı ve sokak dokusunu etkilemiştir. Şekil 1’de Konya Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde bulunan 3 merkez ilçeye ait kentsel dokunun 2010 ve 2022 yılları arasındaki değişimi gösterilmiştir. Özellikle çeperlerde az katlı bahçeli evler ya da tekil apartmanlardan oluşan kentsel doku, kentsel dönüşüm hamleleri ve özel sektör faaliyetleriyle hızlı bir biçimde çoğunlukla kapalı sitelerden oluşan yeni bir dokuya evrilmiştir.

Şekil 1. Konya kentsel dokusunun değişimi

Meram Belediyesi, kentsel dönüşüm stratejisi ile önemli kentsel dönüşüm projelerini uygulamaya geçirmesiyle öne çıkmaktadır. İlçe bütününe yönelik 857 ha alanı kapsayan ve bu plan kapsamında 3 adet riskli alan ve 5 adet proje alanı belirlenen Meram Kentsel Dönüşüm Master Planı hazırlanmıştır. Şekil 2'de master plan alan sınırları ve planlama etapları ile nazım imar planı gösterilmiştir. Nazım imar planı gelecekte oluşacak kentsel dokuyu da tariflemektedir. Planlarla önerilen kentsel dokunun büyük yapı adalarından oluşması dikkat çekicidir. Bu çalışmada master plan kapsamında uygulamasına başlanan Uluirmak Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Şekil 2. Master Plan Planlama Etapları ve Nazım İmar Planı (Toru, 2019)

Uluirmak Mahallesi Alaeddin Tepesinin güneydoğusunda konumlanmaktadır. Eskiden yöreden geçen bir ırmak dolayı bu ismi almıştır. Mahallenin tarihi 16. yy. III. Murat dönemine kadar gitmektedir. Bu dönemden sonra mahallenin hızlı bir şekilde gelişmiş ve semte dönüşmüştür. Uluirmak, geçmişte tanınmış Konya esnafının ve ailelerinin ikamet ettiği, çoğunlukla yazlık bağ ve bahçelerin bulunduğu bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Uz, 2022)

Karatay ve Meram Belediye sınırları oluşturan ve kentin önemli akslarından birisi olan Karaman Caddesi üzerinde bulunan kentsel dönüşüm alanının Mevlâna Müzesine uzaklığı yaklaşık 1,5 km'dir. Uluirmak, Ziya Barlas ve Fahrünnisa mahalleleri sınırları içerisinde bulunan kentsel dönüşüm alanı 15/1/2015 tarihinde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında Bakanlar Kurulu tarafından Riskli Alan ilan edilmiştir. Riskli alan ilanından sonra 2017 yılında alanda bulunan az katlı yapılar yıkılmıştır. Yıkım öncesinde az katlı yapılardan oluşan bir doku bulunmaktadır (Şekil 3). Bu dokunun oluşum süreci ile ilgili Toru(2019)'un ifadeleri dikkat çekicidir: *"Uluirmak rezerv yapı alanının bulunduğu bölge; 1950'li yıllardan itibaren yapılaşma faaliyetleri başlamıştır. 1960 sonrası Konya şehrindeki gelişmeler ve kırsal bölgelerdeki ekonomik sorunlardan kaynaklı olarak bölge göç almaya başlamıştır. Bu dönemdeki gelişme planlı bir şekilde olmamış, akrabalık ilişkileri ve kırsal alışkanlıklar ile yaşam alanları oluşturulmuştur."*

Şekil 3. Yıkım öncesi sokak yapısı (Google Street View'den elde edilmiştir.)

Yıkımlardan sonra inşaat faaliyetleri hemen başlamamış ve alan bir süre atıl vaziyette bırakılmıştır. 2019 yılında inşaat faaliyetleri başlamasına rağmen ve günümüzde projenin sadece ilk etabı tamamlanmış, alanın büyük bir kısmı halen atıl durumdadır. Ulurmak Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi Meram Belediyesinin yapmış olduğu önemli projelerden birisidir. Önemli bir aks olan Karaman Caddesi üzerinde bulunan alan, Mevlâna Müzesine 1,5 km uzaklıktadır. 90.905 m²'lik bir alana sahip proje, 1646 adet konut ve 5000 m² ticari birimden oluşmaktadır. Proje alanındaki küçük sokaklardan oluşan eski doku tamamen ortadan kaldırılarak, büyük yapı adalarına dönüştürülmüştür. Önerilen proje ile büyük yapı adaları kapalı siteler olarak planlanmış ve 12 katlı bloklar yapı adalarının çevresine yerleştirilmiştir (Şekil 4).

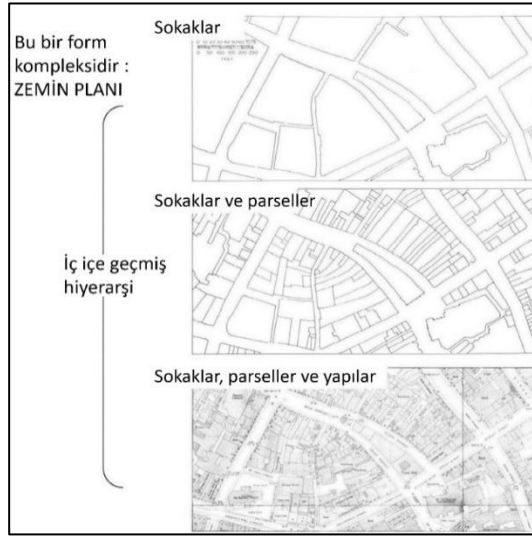

Şekil 4. Kentsel dönüşüm alanı vaziyet planı ve hava fotoğrafları (Url-1)

2.1. Yöntem

Kentsel doku, yüzyıllar içerisinde ortaya çıkan, kentteki yaşantı ve kent kültürünün önemli bir göstergesidir. Bu dokunun ortaya çıkmasındaki sebepleri ve süreci kentsel morfoloji yaklaşımları ile ele almak mümkündür. Kentsel dönüşüm projeleri, sosyal yaşantı ve kültürün etkisiyle ortaya çıkan dokuların büyük oranda değişimine sebep olması nedeniyle, kentsel morfoloji çalışmalarında yer edinmektedir. Bu çalışmada ise Ulurmak Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projesinin kent morfolojisine etkileri ele alınmıştır. Bu amaçla Conzen'in (1960) ortaya koyduğu kent planı analizi ile Hillier ve Hanson (1984) tarafından geliştirilen mekân dizimi analizlerinden yararlanılmıştır.

Conzen'in Alnwick kentindeki yaptığı çalışmalarda kullandığı kent planı analizi, kentsel morfoloji çalışmalarında kabul görmüş ve sıklıkla kullanılmıştır. Kent planı analizinde kent morfolojisindeki değişim tarihsel süreç içerisinde ele alınmaktadır. Conzen kent planını yol/sokak sistemi, ada/parsel dokusu ve yapı dokusu olmak üzere 3 bileşene ayırarak hiyerarşik bir sistemde incelemiştir (Şekil 5). Morfolojik değişim belirli aralıklarla ya da köklü değişimlerin yaşandığı tarihler belirlenerek incelenebilmektedir. Bununla birlikte aynı dönemlerde farklı yerleşimlere ait kentsel dokularda diyakronik karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Çalışma kapsamında mahallenin morfolojik gelişimi yıkım öncesine ait 2014 yılı ve yıkım sonrasında oluşan dokunun analizi için de 2024 yılları seçilerek değişim süreci incelenmiştir.

Şekil 3. Kentsel form öğelerinin mekânsal hiyerarşisi (Conzen, 2018)

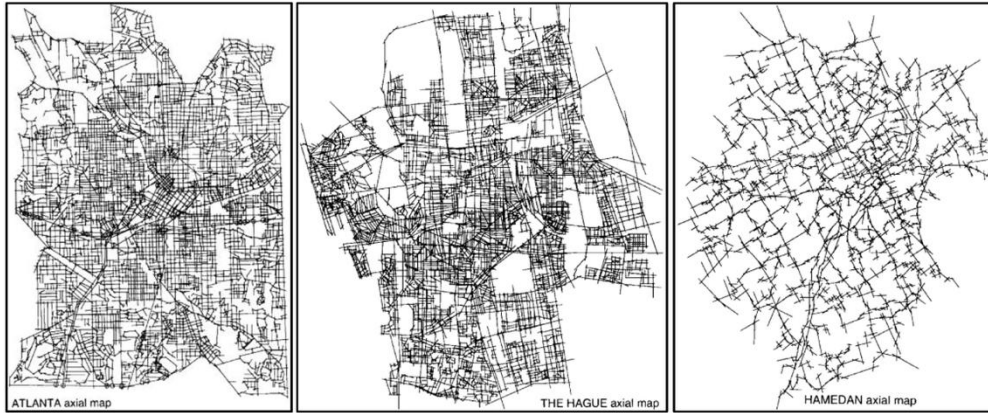
Sokaklar ve sokakların çevrelediği yapı adaları kentleri oluşturan en kalıcı kentsel form öğeleridir. Özellikle ana arterlerin yüzyıllar boyunca kent için önemini koruduğu birçok kent bulunmaktadır. Bu nedenle sokak dokusundaki değişimde kentsel morfoloji çalışmalarında kentlerin değişimi ve gelişimini anlamak için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Sokak yapısı ve yapı adalarındaki köklü değişimlerde çoğunlukla savaş, doğal afet ve yeniden geliştirme veya kentsel dönüşüm projeleri gibi etmenler etkili olmaktadır (Carmona, 2003; Conzen, 1960; Ünlü, 2018).

Conzen kent planı analizlerinde parsel dokusuna önem vermiştir. Parseller mülkiyet hakkının dağılımı ve kullanım biçimini tanımlamaktadır (Bobkova, Berghauser Pont, ve Marcus, 2021). Parseller içerisinde bulunan yapının işlevini, büyüklüğünü, parsel içindeki yerleşim biçimini, sokakla ilişkisi gibi kentsel dokuyu oluşturan önemli kriterleri belirlemektedir. Parsellerin bir araya gelmesi yapı adalarını ve sokakları oluşturmaktadır. Yapıların parsel ile ilişkisi sokak görünümünü belirlemektedir. Tarihi yerleşimlerde parselde bulunan yapının yol cephesine bitişik bir şekilde konumlandırılması sık rastlanan bir durumdur. Çeperlerde bulunan ve tarihi karakter göstermeyen yerleşim bölgelerinde ise yapılar parsel sınırından çekme mesafesi ile uzaklaştırılmıştır. Bu şekilde genellikle tarihi bölgelerde daha kapalı sokak yapısı oluşken, çeperlerdeki sokaklarda daha açık bir sokak görünümü ortaya çıkmaktadır (Conzen, 2018). Türk ve İslam kentlerinde ise eski mahallelerde çıkmaz sokakların oluşumu da parsellerin oluşumu ve bir araya gelmesinde kültürün etkisinin önemli göstergelerindedir.

Kentsel dokuyu oluşturan diğer önemli öge ise yapılardır. Yapılar çoğunlukla en hızlı değişim gösteren kentsel form ögesidir. Mülk sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda yapılarda oda eklenmesi, çatı düzenlenmesi gibi değişimler görülmektedir. Ayrıca yapının ihtiyacı karşılamadığı durumlarda tamamen yıkılarak yeni bir yapı inşa edilmesi yapıların kalıcı olmama sebeplerindedir (Ünlü ve Baş, 2017). Yapılarla birlikte parsellerde sıklıkla el değiştiren ve birleşme, ayrılma gibi sebeplerle yapısı değişen ögelerdir. Parsel yapısındaki değişim aynı zamanda üzerinde bulunan yapının büyüklüğünü de doğrudan etkilemektedir.

Sokaklar temelde kent içi erişimi sağlayan kamusal mekanlardır. Sokakların sürekli yapısı bir ağ oluşturarak bir sirkülasyon sistemi meydana getirmektedir. Yukarıdaki aks haritalarında görüldüğü gibi sokakların bir araya geliş biçimleri farklılık göstermekte ve bu durum kentteki geçirgenliği ve hareketliliği etkileyen temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin ve Selçuk, 2024). Büyük yapı adalarıyla birlikte uzun sokaklardan oluşan bir kentsel doku kullanıcılara kısıtlı bir rota seçeneği sunmaktadır. Küçük yapı adaları ve kısa sokaklardan oluşan kentsel doku ise kullanıcılara daha fazla rota seçeneği sunarak daha geçirgen ve erişilebilir bir kent dokusu ortaya çıkarmaktadır (Carmona, 2003; Şahin ve Selçuk, 2024).

Sokaklar ve sokakların bir araya gelişiyle ortaya çıkan sokak sistemi morfoloji araştırmalarında öne çıkan kentsel ögelerdir (Çalışkan, Mashhoodi, ve Akay, 2022). Mekân dizimi analizleri bu sokak sisteminin kofigürasyonel yapısını analiz etmektedir. Hillier çalışmalarında yüzyıllar içerisinde oluşan bu ağın sosyal bir mantık çerçevesinde kültürel etkilere ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Her sokaktan geçen bir görüş çizgisiyle ifade edilen aks haritaları farklı kültürlerde farklı özellikler göstermektedir. Şekil 6'da 3 farklı kente ait aks haritalarında mekânsal organizasyonun farklılığı gösterilmiştir. Aksların uzunlukları, birbirleri ile bağlanma biçimi kentlere özgü bir biçimde bir aks haritasının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Hillier, 2002).

Şekil 4. Atlanta, The Hauge ve Hamedan kentleri aks haritaları (Hillier, 2002)

Mekân dizimi yöntemi oluşturulan aks haritalarını kullanarak bütünleşme, bağlantılılık, seçim, kontrol ve anlaşılabilirlik gibi birçok farklı ölçümün yapılabildiği analiz yöntemini barındırmaktadır. Çalışma kapsamında 2014 ve 2024 yıllarına ait aks haritaları hazırlanmış ve aks sayılarındaki değişim hesaplanmıştır. Ayrıca bu haritalar kullanılarak bağlantılılık ve bütünleşme analizleri yapılmış ve anlaşılabilirlik değerleri hesaplanmıştır. Bu analizlerle birlikte belirlenen tarihlerdeki değişim elde edilen veriler karşılaştırılarak kentsel dönüşümün etkisi değerlendirilmiştir.

Mekân diziminde bağlantılılık aks haritalarında çizgilerle ifade edilen bir aksın doğrudan bağlantılı olduğu diğer aksların sayısını ifade etmektedir. Bölgesel ölçümler için kullanılan bağlantılılık değerinin yüksek olması erişilebilirliğin fazla ve insanların daha fazla rota seçeneğine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Şahin, 2025). Sıklıkla tercih edilen bütünleşme analizleri kentteki hareketliliğin sayısal olarak ifade edilmesine olanak vermektedir (Hillier, 2007). Birçok kentte mekânsal konfigürasyon ve hareketlilik arasındaki ilişkinin test edilmesi amacıyla yapılan analizlerde bütünleşme değerlerinin yüksek olduğu akslarda yaya ve araç hareketliliğinin de yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Hillier, 1985; Peponis, Ross, Rashid, ve Kim, 1996). Yapılan çalışmalar kentsel alanlardaki yoğunluğun ve hareketliliğin temel sebebinin mekânın konfigürasyonel yapısından kaynaklandığını göstermektedir. Mekânın sadece çizgilerle ifade edildiği aks haritalarından kentteki hareketliliğin doğru bir biçimde tahmin edilmesi mekan dizimi yönteminin kentsel ölçekteki çalışmalarda tercih edilen bir yöntem olmasını sağlamıştır.

Hillier (1997) bütünleşme değerlerinin hesaplanmasında mekanın niteliklerinin etkisinin bulunmamasından dolayı "doğal hareketlilik" ve "hareket ekonomisi" kavramlarını ortaya atmıştır. Hillier'e göre bir mekanın kentliler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmasının temel sebebi, sokakların bir araya geliş biçiminin bir doğal hareketlilik oluşturmaktır. Bu doğal hareketlilik bazı mekanlarda daha yoğun iken, bazı mekanlarda ise daha seyrek bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ticari faaliyetlerin bütünleşme değerinin yani hareketliliğin yüksek olduğu alanlarda yoğunlaşmasının sebebi hareketlilikle ilgilidir. Hareketliliğin fazla olması bu mekanlarda ticari faaliyetlerin ortaya çıkmasını sağlarken, ticari faaliyetlerin bu mekanlarda açılmaya başlaması çarpan etkisiyle buradaki hareketliliği arttırmaktadır. Hillier'e göre ticaret mekanının kullanımını etkilemektedir, ancak mekandaki hareketliliğin temel sebebi mekânın konfigürasyonel yapısından kaynaklanmaktadır (Hillier, 2007).

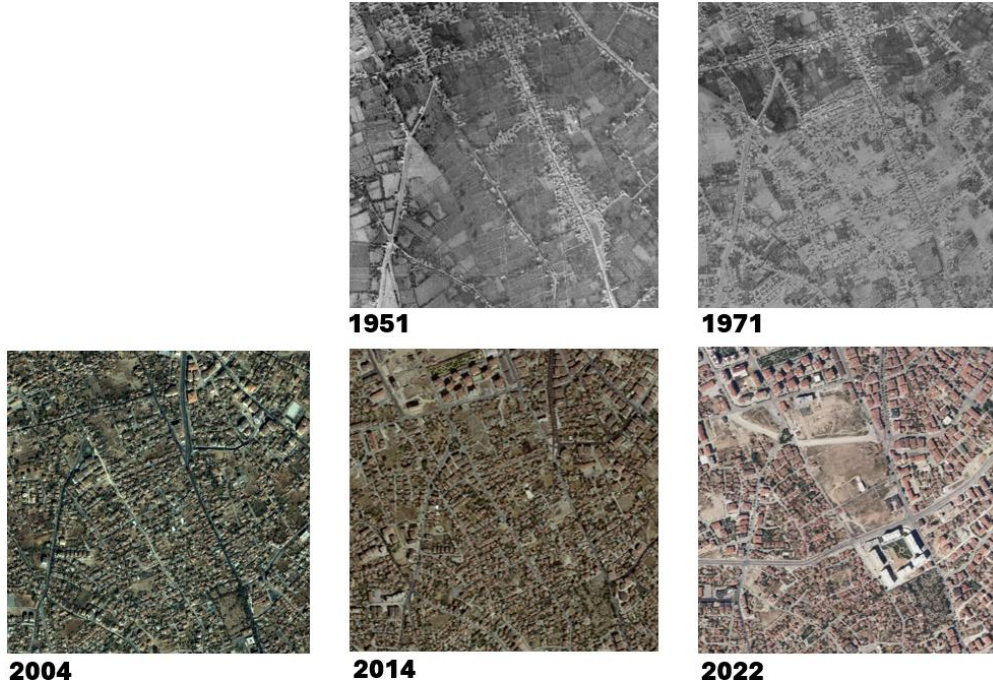
Bütünleşme analizler global ve yerel bütünleşme olarak iki farklı ölçekte yapılmaktadır. Global bütünleşme analizlerinde bir aksın sistemdeki bütün akslarla ilişkisinden yola çıkılarak aksların kentle ne kadar bütünleşik ya da ayrışık olduğu hesaplanmaktadır. Yerel bütünleşme analizlerinde ise bir aksın kendisinden 3 adım uzaklıktaki akslarla ilişkisine bakılmaktadır. Global bütünleşme değerleri yüksek olan alanlar kentle bütünleşmiş, yerli halk ile dışarıdan gelen ziyaretçilerin karşılaşma ve bir araya gelme ihtimalinin yüksek olduğu mekanları ifade etmektedir. Yerel bütünleşme analizlerinde ise bütünleşik akslar yerleşimde ikamet eden vatandaşların birbirleriyle karşılaşma olasılığının yüksek olduğu mekanları temsil etmektedir (Çil, 2006). Bütünleşme değerleri aks haritalarında kırmızıdan maviye doğru giden bir renk skalasıyla ifade edilmektedir. Analizler sonucunda bütünleşme değerlerinin yüksek olduğu akslar kırmızı renkle ifade edilirken, düşük değere sahip akslar mavi renkle ifade edilmektedir. Kırmızı renkle ifade edilen bütünleşme değeri yüksek akslar aynı zamanda ticari faaliyetlerin ve hareketliliğin yoğun olduğu aksları ifade etmektedir. Koyu mavi ile ifade edilen akslar ise kentten ayrışmış, daha az kullanıma sahip, ticaret faaliyetlerinin kısıtlı olduğu ve çoğunlukla konut bölgelerinin bulunduğu alanları ifade etmektedir (Hillier, 2007).

Kentsel dokunun analizinde kullanılan diğer önemli ölçüm yöntemi ise anlaşılabilirliktir. Hillier anlaşılabilirlik kavramını "kentsel bir sistemde yerel olarak görülebilen ve deneyimlenebilenlerin bilinçli bir çaba sarf edilmeden sistemin bütünü hakkında bilgi verme derecesi" olarak tanımlamıştır (Hillier, 2007: 171). Anlaşılabilirlik değeri bağlantılılık ve global bütünleşme değeri arasındaki korelasyondan elde edilmektedir. Anlaşılabilirlik değeri 0 ile 1 arasında ifade edilmektedir. 0.45 dolaylarında bir değer anlaşılabilir olarak

değerlendirilmekte iken 0.2 ve daha düşük değerler rastlantısallığı ifade etmektedir. 1'e yaklaştıkça anlaşılabilirlik yükselmektedir (Şahin, 2025).

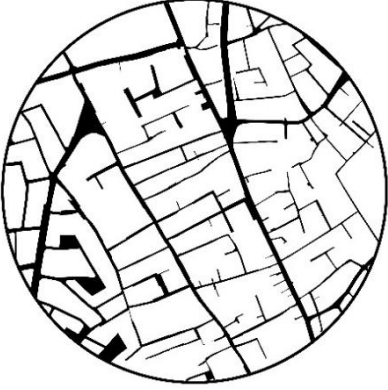
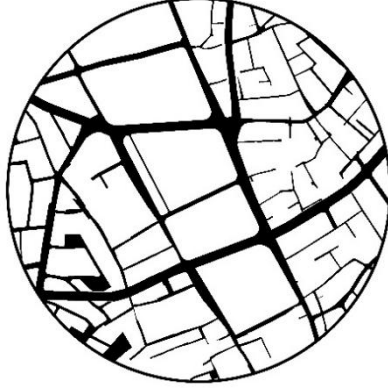

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kentsel morfoloji çalışmalarında kentsel dokunun oluşum sürecini anlamak önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada kent planı analizlerine geçilmeden önce alanın gelişim süreci 1951 yılı ve 2022 yılları arasında çekilen uydu görüntüleri üzerinden incelenmiştir (Şekil 7). 1951 yılına ait uydu görüntülerinde Karaman Caddesi ve Maraş Caddesi görülebilmektedir. Yapılaşmanın Karaman Caddesi üzerinde olduğu görülmektedir. Bu yıllarda caddeler etrafında yapılaşma bulunurken, büyük oranda henüz yapılaşmamış alanların ve tarlaların varlığı dikkat çekmektedir. 1971 yılına gelindiğinde çalışma yapılaşmanın arttığı ancak yine tarımsal arazilerin bulunduğu görülürken, 2004 yılına gelindiğinde tarımsal alanların yerini büyük oranda konutların kapladığı görülmektedir. Karaman Caddesi ile Maraş Caddesini bağlayan küçük sokaklar ile çıkmaz sokaklardan oluşan az katlı konutların yoğun olduğu bir doku gelişmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise çalışma alanının kuzeyinde bulunan bölgede Çaybaşı Kentsel Dönüşüm Projesi ile dönüşen alan göze çarpmaktadır. 2022 yılına ait dokuda ise Ulırmak Mahallesi Kentsel Dönüşüm projesi ile yıkılan alanlar ve projenin ilk etabına ait yapılar ve yeni açılan İsmail Ketenci Caddesi görülmektedir.

Şekil 5. Ulırmak Mahallesi tarihsel gelişim süreci (Konya Kent Bilgi Sisteminden elde edilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 1. Kent planı analizleri

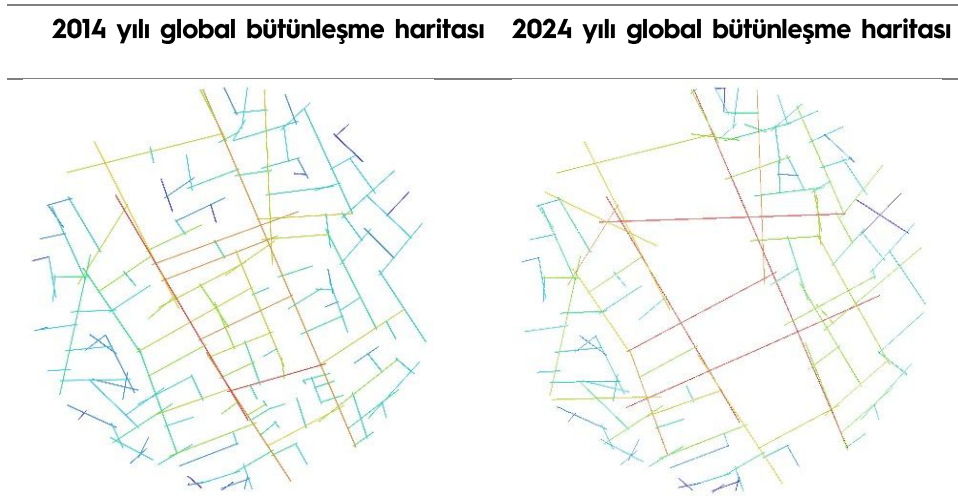
2014 yılı yol dokusu	2024 yılı yol dokusu
	
2014 yılı parsel dokusu	2024 yılı parsel dokusu
	
2014 yılı yapı dokusu	2024 yılı yapı dokusu
	

Ulurmak Mahallesi'nde uygulanan kentsel dönüşümün kentsel forma etkisini incelemek amacıyla kent planı analizlerinden yararlanılmıştır. Bu amaçla yol dokusu, parsel dokusu ve yapı dokusundaki değişim 2014 ve 2024 yılları arasında incelenmiştir. 2014 yılına ait yol dokusundaki dar sokakların yerini geniş caddelerin aldığı ve çıkmaz sokakların kaldırıldığı görülmektedir. Parsel yapısındaki değişim incelendiğinde bu durum daha net ortaya çıkmaktadır. Küçük parsellerden oluşan eski dokunun yerine büyük yapı adalarından oluşan bir planlama yapılmıştır. Bina dokusu incelendiğinde ise yapılan yıkımın büyüklüğü net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Etapların tamamlanmaması sebebiyle kentsel dönüşüm alanında büyük bir boşluk oluşmuştur. Tamamlanan 1. etapta yüksek katlı çeper bloklar oluşan bir kapalı site inşa edilmiştir (Tablo 1).

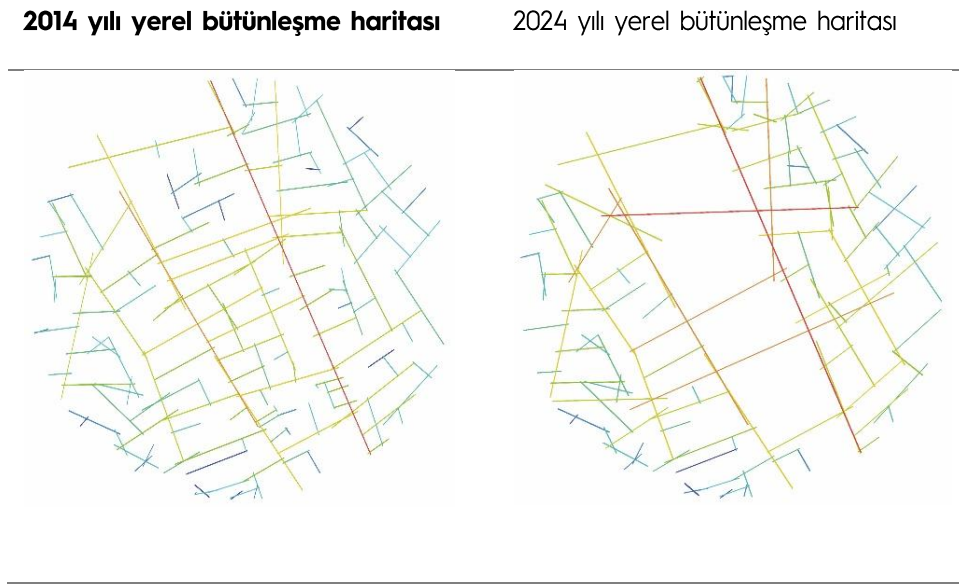
Kent planı analizleri değerlendirildiği zaman, kent formunun köklü bir biçimde değiştiği görülebilmektedir. Kent formunun en kalıcı ögesi durumunda olan ana caddeler (Karaman ve Maraş Caddeleri) çalışma alanında 1950'li yıllardan beri varlığını sürdürmektedir. Ancak parsel ve yapı dokusunun ani bir biçimde ortadan kaldırılması, kentsel sürekliliğin kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Kentsel dönüşüm ile ortaya çıkan kapalı site tipolojisinin ise kentin diğer kesimlerinde de imar planları üzerinden okunabilmektedir. Bu noktada gelecekte kentsel dönüşüm alanının çevresinde benzer bir dokuya sahip bir biçimde gelişeceği öngörülmektedir.

Kentsel dönüşümün çalışma alanındaki hareketliliğe etkisini ölçmek amacıyla aks haritaları oluşturulmuş ve DepthmapX programı kullanılarak global ve yerel bütünleşme (Tablo 2) ile anlaşılabilirlik analizleri yapılmıştır. Kentsel dönüşüm alanında bulunan birçok sokağın kaldırılması aks sayısının önemli ölçüde değişmesine sebep olmuştur. Yıkım öncesinde 159 olan sayısı yeni planlama ile 116'ya düşmüştür.

Tablo 2. 2014 ve 2024 yıllarına ait bütünleşme haritaları

Tablo 3. devamı

Bütünleşme analizlerinde ise kentsel dönüşüm alan sınırlarını oluşturan Maraş Caddesi, Karaman Caddesi ve ortalama bütünleşme değerlerindeki değişimler karşılaştırılmıştır. Kentsel dönüşüm projesinin ortalama bütünleşme değerlerini arttırdığı görülmektedir. Dar ve çıkmaz sokaklardan oluşan dokunun kaldırılarak yerine uzun ve daha geniş sokakların oluşturulması bütünleşme değerlerinin yükselmesine sebep olmuştur. Bu durum hareketliliğin ve erişilebilirliğin arttığını ifade etmektedir. Ancak yeni yapılan projeler ile kapalı sitelerin oluşturulması yapı adalarına tek bir noktadan ve sadece konut sahiplerinin erişebileceği bir sistem ortaya çıkarmaktadır. Önemli akslardan olan Karaman Caddesinin kentsel dönüşüm sonrasında global bütünleşme değerinin yükselmektedir. Yerel bütünleşme analizleri incelendiğinde ise hem Maraş Caddesinde hem de Karaman Caddesinde değerlerin azaldığı dikkat çekmektedir (Tablo 3). Bu durum yakın çevrede yaşayanların bu caddelere erişiminin zorlaştığını göstermektedir. Kentsel dönüşüm öncesinde Maraş Caddesi ile Karaman Caddesini bağlayan birçok sokak varken bu sokakların kaldırılması bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda mahallenin anlaşılabilirlik değerini de arttırmıştır.

Tablo 4. Global, yerel ve anlaşılabilirlik değerleri

	G. Bütünleşme (2014)	G. Bütünleşme (2024)	Y. Bütünleşme (2014)	Y. Bütünleşme (2024)
Karaman Caddesi	2,15	2,30	3,64	3,26
Maraş Caddesi	2,36	2,26	3,11	2,76
Ortalama	1,31	1,38	1,69	1,73
	Anlaşılabilirlik (2014)		Anlaşılabilirlik (2024)	
	0,40		0,60	

4. SONUÇ

Konya kentinin son 15 yıllık periyot içerisinde hızlı ve köklü bir biçimde dönüşmesi, kentin sadece fiziksel yapısı ile ilgili bir durum değildir. Bu durum kent kültürünü ve kentsel yaşantıyı da etkileyen bir sonuç doğurmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm literatürü birçok bilimsel alanın çalışma alanına girmektedir. Doğal bir süreç içerisinde gelişen ve değişen kentlerin ani bir dönüşüm sürecine girmesi, eski dokunun izlerinin tamamen silinerek fiziksel yapının iyileştirilmesi güncel kentsel dönüşüm yaklaşımlarıyla da gelişmektedir. Çalışma alanlardaki değişim Meram ilçesinin gelecek dokusunu tarif etmesi açısından önemlidir. Yürürlükteki 1/1000 ölçekli uygulama imar planı ve Tablo 1’de gösterilen kentsel dokudaki değişim sokak, parsel ve yapı dokusunu köklü bir biçimde değiştireceğini göstermektedir. Bu yaklaşım sokak ve parsel dokusunu yok ederek büyük yapı adalarına dönüştürmekte ve içe dönük kapalı sitelerin oluşumunu desteklemektedir.

Ulurmak Mahallesi’nde yapılan kentsel dönüşüm projesinin, tarihsel süreç içerisinde oluşan kentsel dokuyu önemli bir şekilde değiştirdiği görülmektedir. Yapılan uygulamalar sokak yapısını değiştirmekle birlikte, genellikle geçmişten gelen ana daksın ve caddelerin dokusu bozulmadan planlanmıştır. Ara sokaklar ve çıkmaz sokakların kaldırılmasıyla, kentsel dönüşüm uygulanan alanlardaki sokak sayısı önemli oranlarda azalmıştır.

Parsel ve yapı dokularındaki değişim, aynı zamanda mekânsal ve sosyal yapıyı doğrudan etkileyecek düzeydedir. Mekân dizimi analizleri ana caddedeki bütünlüğe değerinin arttığını gösterse de yeni oluşturulan büyük yapı adalarına kapalı siteler inşa edildiği için erişim kısıtlanmıştır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm projelerini kentsel çevrenin fiziki yapısının değişimi olarak algılanmaması, aynı zamanda kent morfolojisini ve sosyal yapıyı da etkileyen bir süreç olarak ele alınması gerekmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Akkar Ercan, M. (2011). Challenges and conflicts in achieving sustainable communities in historic neighbourhoods of Istanbul. *Habitat International*, 35(2), 295-306. doi:<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2010.10.001>
- Bobkova, E., Berghauser Pont, M., ve Marcus, L. (2021). Towards analytical typologies of plot systems: Quantitative profile of five European cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 48(4), 604-620. doi:10.1177/2399808319880902
- Carmona, M. (2003). *Public places urban spaces: The dimensions of urban design*: Routledge.
- Conzen, M. P. (2018). Core concepts in town-plan analysis. *Teaching Urban Morphology*, 123-143.
- Conzen, M. R. G. (1960). Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis. *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*(27), iii-122.
- Couch, C., Sykes, O., ve Börstinghaus, W. (2011). Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency. *Progress in Planning*, 75(1), 1-52. doi:<https://doi.org/10.1016/j.progress.2010.12.001>
- Çalışkan, O., Mashhoodi, B., ve Akay, M. (2022). Morphological indicators of the building fabric: <i>Towards a Metric Typomorphology</i>. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 1-30. doi:10.1080/17549175.2022.2123381
- Çelikkilek, A., ve Öztürk, Ş. M. Ç. (2017). 6306 Sayılı Kanun kapsamında yürütülen kentsel dönüşüm çalışmaları ve İzmir uygulamaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 3(2), 187-213.

- Çil, E. (2006). Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal Ve Yöntemsel Tartışması. *Megaron YTÜ Mimarlık Fak. E-Dergisi*, 1(4), 218.
- Hillier, B. (1985). The nature of the artificial: the contingent and the necessary in spatial form in architecture. *Geoforum*, 16(2), 163-178. doi:10.1016/0016-7185(85)90026-0
- Hillier, B. (1997). Cities as Movement Economies. In (pp. 295-344): Elsevier.
- Hillier, B. (2002). A theory of the city as object: or, how spatial laws mediate the social construction of urban space. *URBAN DESIGN International*, 7(3), 153-179. doi:10.1057/palgrave.udi.9000082
- Hillier, B. (2007). Space is the machine: a configurational theory of architecture: Space Syntax.
- Peponis, J., Ross, C., Rashid, M., ve Kim, S. H. (1996). Regularity and change in urban space: A syntactic analysis of movement and co-presence in Atlanta. *Ekistics*, 63(376-378), 4.
- Riera Pérez, M. G., Laprise, M., ve Rey, E. (2018). Fostering sustainable urban renewal at the neighborhood scale with a spatial decision support system. *Sustainable Cities and Society*, 38, 440-451. doi:https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.12.038
- Roberts, P. (2008). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. In *Urban Regeneration: A Handbook*. doi:10.4135/9781446219980
- Şahin, A. (2025). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Kent Morfolojisine Etkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi: Konya Kent Merkezi Örneği. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, A., ve Selçuk, S. A. (2024). Tarihi Kent Merkezlerindeki Kentsel Dönüşüme Morfolojik Bir Yaklaşım: Konya Şükran Mahallesi Örneği. In (Vol. 16, pp. 2436-2466): İdeal Kent Yayınları.
- Toru, F. (2019). Tarihi kent merkezinde koruyarak canlandırma amaçlı kentsel dönüşüm çalışması: Konya-Meram örneği. (Y. Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Url-1. <https://uluirmakevleri.com/default> Son erişim tarihi: 10.06.2025
- Uz, M. A. (2022). Tarihi Konya Mahalleleri. adresinden erişildi <https://www.dijitalkitabim.com/kitaplar/konya/konya-mahalleleri/2022/#page=1>
- Ünlü, T. (2018). Planning Practice and the Shaping of the Urban Pattern. In Oliveira, V. (Ed.), *Teaching Urban Morphology* (pp. 31-49). Cham: Springer International Publishing.
- Ünlü, T., ve Baş, Y. (2017). Morphological processes and the making of residential forms: morphogenetic types in Turkish cities. *Urban Morphology*, 21(2), 105-122.
- Wang, H., Zhao, Y., Gao, X., ve Gao, B. (2021). Collaborative decision-making for urban regeneration: A literature review and bibliometric analysis. *Land Use Policy*, 107, 105479. doi:https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105479
- Zheng, H. W., Shen, G. Q., ve Wang, H. (2014). A review of recent studies on sustainable urban renewal. *Habitat International*, 41, 272-279. doi:10.1016/j.habitatint.2013.08.006